

QƏDİM DÖVRDƏ İDMAN TİKİLİLƏRİNİN YARANMA TARİXİ VƏ MEMARLIĞI

Nağıyev Nizami Həsən oğlu- memarlıq doktoru, prof., Memarlığın əsasları kafedrası, AzMİU,
nizaminagiyev@gmail.com

Əliyeva Nigar Elxan qızı- baş müəllim, Memarlığın əsasları kafedrası, AzMİU,
nigar-alieva-80@mail.ru

Kərimov Hidayət Vilayət oğlu- baş müəllim, Memarlığın əsasları kafedrası, AzMİU,
hidayat_vilayatoglu@inbox.ru

Xülasə. Məqalədə Qədim Yunan və Roma şəhərlərində idman tikililərinin yaranma tarixi və memarlığı, Milet və Priendə idman obyektlərinin tikintisi (gimnasiumlar, məbədlər, stadionlar) haqqında məlumat verilmişdir. Avropada idman tikililərinin memarlıq mənbələri Yunanıstan və Romanın antik dövrlərinə aiddir, idman oyunlarının prinsiplərinin inkişafı isə Avropa xalqlarının minillik tarixi boyunca onların sosial inkişafı ilə paralel gedirdi. Yunanıstan və Roma dövlətlərinin tarixi taleyi qədim Yunan və qədim Roma şəhərlərində idman tikililərinin inşasına əhəmiyyətli təsir göstərmişdir. Ellin dövründə fiziki məşğələ və idman yarışları insanın əqli qabiliyyətləriylə bərabər onun fiziki qabiliyyətlərinin də inkişafına xidmət edirdi. Qədim zamanlarda oyunlar və idman yarışları üçün xidmət göstərmiş əşyalar dini əhəmiyyətə malik idilər və bizdə qədim zamanlarda təbiətin gücünü anlamaq üçün təsəvvür yaradır. Məsələn, hindlilərdə disk günəşi simvollaşdırmış və Vişnu Allahının atributu idi; asteklərdə top oyunu gecəylə gündüzün, qaranlıqla işığın mübarizəsinin alleqoriyası idi, həm də oyun meydançası səmanı, top isə kainatı simvollaşdırırdı.

Açar sözlər: idman yarışları, oyun arenaları, stadion, məbəd, gimnasium, idman tikililəri, qədim dövr

THE ARCHITECTURE AND EMERGENCE HISTORY OF SPORT BUILDINGS AT ANCIENT TIMES

Naghiyev Nizami Hasan— doctor of arc., prof., department of Fundamentals of architecture,
AzUAC, nizaminagiyev@gmail.com

Aliyeva Nigar Elkhana- senior lecturer, department of Fundamentals of architecture,
nigar-alieva-80@mail.ru

Karimov Hidayat Vilayat- senior lecturer, department of Fundamentals of architecture,
hidayat_vilayatoglu@inbox.ru

Abstract. The article provides information on the emergence history and architecture of the sport buildings at the ancient Greek and Roman cities, and information on the construction of the Milet and Prien sport objects (gymnasium, temples and stadiums). The architectural sources of sports buildings in Europe date back to the ancient times of Greece and Rome, while the development of the principles of sports games went parallel to their social development throughout the millennial history of European nations. The historical fate of the Greek and Roman states had a significant impact on the construction of sports buildings in ancient Greek and ancient Roman cities. During the Hellenistic period, physical training and sports competitions served to develop a person's physical capabilities as well as his mental abilities. In ancient times, objects that served for games and sports competitions had religious significance and gave us an imagination to understand the power of nature. For example, among the Indians, the disk symbolized the sun and was an attribute of the God Vishnu; In the Aztecs, the ball game was an allegory of the struggle between night and day, darkness and light, and the playground symbolized the sky, and the ball illustrated the universe.

Keywords: Sport competitions, game arenas, stadium, temple, gymnasium, sport buildings, ancient time

Giriş. İdman insan cəmiyyətinin həyatı ilə əlaqədardır və qədim dövrdə əhəmiyyətli dərəcədə inkişaf etmişdir. Qədim zamanlarda fiziki məşqlər adətən dini xarakter daşıyırdı və gigiyena ilə bağlı idi. Lakin müasir dövrdə hərbi təlim, oyun və əyləncələr zamanı fiziki məşğələlər əhəmiyyətli rol oynamağa başladı. İdmanın inkişafı, məişətdə müxtəlif oyunların və idman yarışlarının meydana çıxması xüsusi tikililərin inşasına ehtiyac doğurdu, yeni tikililər isə öz növbəsində idmanın inkişafında tərəqqiyə təsir göstərirdi. Azərbaycan qədim idman ənənəsi ilə seçilən ölkələrdən biridir. Burada tarixən idmanın müxtəlif növləri inkişaf etmişdir. Bu məsələyə münasibətdə Azərbaycan Respublikasının Ulu öndər Heydər Əliyev demişdir: “Xalqımız, millətimiz genetik xüsusiyyətlərinə görə fiziki cəhətdən sağlam insanlardan ibarət olan xalqdır, millətdir. Fiziki sağlamlıq və fiziki güc mənəvi sağlamlıqla bərabər Azərbaycan xalqına, millətinə xas olan xüsusiyyətdir. Amma bu xüsusiyyət həmişə bizim daxilimizdə qalıbdır. Keçmiş dövrlərdə də, əsrlərdən-əsrlərə pəhləvanlarımız da, güləşçilərimiz də, oxatanlarımız da, fiziki imkanlarını cürbəcür oyunlarda nümayiş etdirənlərimiz də olubdur. Ancaq məlum olan səbəblərə görə bunlar yalnız öz ölkəmizin çərçivəsində qalıb, dünya miqyasına çıxmayıbdir.”

Heydər Əliyev müstəqillik illərində Azərbaycan idmanının qədim, tarixi ənənələrindən bəhs edərkən ölkə idmançılarının bir zamanlar beynəlxalq miqyasa çıxma bilmədiyini ürək ağrısı ilə xatırlayırdı. Azərbaycan idmanının dünya idmanından bu cür təcrid olunması, beynəlxalq aləmdə özünə layiq şəkildə təmsil olunmaması siyasi səbəblərdən irəli gəlirdi. Ulu öndər Heydər Əliyev çıxışlarından birində bunu belə izah etmişdir: “Keçmiş dövrlərdə də Azərbaycanın nümayəndələri Olimpiya Oyunlarında təmsil olunmuşdular. Bəziləri yüksək nailiyyətlər də əldə etmişlər. Ancaq onlar keçmiş Sovetlər İttifaqını təmsil etmişlər. Eyni zamanda, Azərbaycan tam müstəqil olmadığına görə keçmişdə Sovetlər ittifaqının ümumi komandasında Azərbaycanın idman ustaları istənilən qədər, istənilən miqdarda heç vaxt təmsil olunmamışdır”.

Metodologiya. Sovet İttifaqının tərkibində olarkən idmana dövlət səviyyəsindəki münasibətin əsasları ümumittifaq miqyasında həll olunurdu. Bu, respublikaya ayrılan büdcənin hansı hissəsinin bilavasitə idman üçün nəzərdə tutulmasının, əslində, qabaqcadan müəyyənləşdirilməsi idi. Sovet İttifaqında müttəfiq respublikalarda böyük idman qurğularının tikintisi planlı şəkildə aparılmışdır. Hər bir müttəfiq respublikaya bir mərkəzi stadion tikintisi üçün imkan yaradılmış, örtülü idman zallarının, komplekslərin inşasına məhdudiyyət qoyulmuşdu. Təbii ki, bu cəhət ölkə ərazisində böyük idman qurğularının yaradılmasına həmişə mane olmuşdur. İdman yarışlarının keçirilməsi, beynəlxalq turnirlərə, dünya, Avropa çempionatlarına atletlərin göndərilməsi də eyni qaydada tənzimlənirdi. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, müttəfiq respublikaların ittifaq miqyasında güclü olan idmançıları da bəzən subyektiv səbəblərdən yığmaya salınmırdı. Təbii ki, göstərilən cəhətlər müxtəlif idman növlərində Azərbaycan idmançılarının dünya və Avropa çempionatlarında uğurlar qazanmasına mane olmuşdur. Bütün bunlar respublika idmanına öz təsirini göstərirdi. Belə şəraitdə mövcud imkanlardan istifadə edərək, kütləvi bədən tərbiyəsi üçün nəzərdə tutulanlar hesabına ölkə idmanının inkişafına çalışmaq tələb olunurdu. İkinci yol daxili imkanların səfərbərliyə alınması, həmkarlar ittifaqlarının idman bazalarını yaratmaqla idman şəraitini yaxşılaşdırmağı əhatə edirdi. Məhz bu imkanlardan düzgün istifadə etmək idmanın inkişafı üçün müəyyən şərait yaratmağa, böyük idmana yol açmağa kömək göstərə bilərdi. Əsas şərtlərdən biri mövcud şəraiti düzgün qiymətləndirmək, bu sahədə ardıcıl, məqsəduyğun siyasət yürütməkdən ibarət idi. Heydər Əliyevin respublikaya rəhbərlik etdiyi 1969-1982-ci illərdə Azərbaycanda bütün sahələrin, o cümlədən idmanın gələcək inkişaf perspektivləri ciddi nəzərə alınmışdır. Bu illərdə ölkədə idman kompleksləri, qurğuları, zalları tikilmiş, idman meydançaları salınmış, böyük idman-sağlamlıq mərkəzləri yaradılmışdır. Ölkədə idmanın maddi-texniki bazasının yaradılması üçün çox iş görülmüşdür. Məsələn, 1973-cü ildə respublikanın paytaxtında möhtəşəm idman sarayının təməli qoyuldu. 1974-cü ildə Bakıdan başqa, Azərbaycanın 36 rayonunda da 59 uşaq-gənclər idman məktəbi fəaliyyət göstərirdi. 1975-ci ildə təkcə Bakıda 250 idman meydançası və şəhərçiysi salınmışdır.

Yekun fikirlər. 1991-ci ilin 18 oktyabrında Azərbaycan dövlət müstəqilliyini bərpa etdi. Müstəqilliyin ilk illərində ölkəyə rəhbərlik edənlər respublikada siyasi sabitlik yarada bilmədilər. Həm bu, həm də ölkənin müharibəyə cəlb olunması, onun torpaqlarının işğal edilməsi respublika idmanını xeyli geriye atdı. 1990-1993-cü illərdə idmanımız ətələt məngənəsində idi başlı-başına

buraxılmışdı. Bir çox idman bazaları baxımsızlıq üzündən yararsız vəziyyətə düşmüşdü, onlardan təyinatı üzrə istifadə olunmurdu, idman avadanlıq və ləvazimatları dağıdılırdı. Yüksək idman ustalığına malik və perspektivli idmançılar, bacarıqlı idman mütəxəssisləri, məşqçilər ölkəni tərk etməyə başlamışdılar. İdman dövlət qayğısından kənarda qalmışdı. İdman sahəsindəki hər hansı uğurlu dəyişiklik öz axarı ilə gedən hadisələrin nəticəsi kimi təzahür edirdi.

1992- ildə Azərbaycanda milli federasiyaların və Milli Olimpiya Komitəsinin yaranması da dövlət suverenliyinin atributlarını yaratmaq tələbi kimi meydana çıxdı və Heydər Əliyevin təsiri nəticəsində həll olundu. Milli Olimpiya Komitəsi 1992-ci il yanvarın 14-də keçirilən ümumrespublika konfransında təsis edildi, elə həmin ilin 10 martında Respublika Ədliyyə Nazirliyində qeydiyyatdan keçdi. Bu tarix Azərbaycan Milli Olimpiya Komitəsinin rəsmi yaradılma günü kimi qəbul edilmişdir.

Milli Olimpiya Komitəsinin Azərbaycanda rəsmi qeydiyyatla alınmasından Barselona Olimpiya Oyunlarının başlanmasına qədərki dövrdə fəaliyyət həm Milli idman federasiyalarının, həm də MOK-un qitə və dünya təşkilatları tərəfindən tanınması üçün müraciətlərin edilməsini, MOK-un strukturunun formalaşdırılmasını əhatə etdi. Komitə Olimpiada ilində yaranmışdı. Təbii ki, lisenziya yarışları arxada qalmışdı. 1992-ci ildə Barselonada Olimpiya Oyunları başlananda Azərbaycan Milli Olimpiya Komitəsi hələ Beynəlxalq Olimpiya Komitəsi tərəfindən tanınmamışdı. Ona görə də Azərbaycanın yalnız dörd idmançısı o dövrdə yaradılmış Müstəqil Dövlətlər Birliyinin yığma komandasının tərkibində Barselona Olimpiya Oyunlarında iştirak edə bildi.

03-08.07.1993 Azərbaycanın yeniyetmə idmançıları Hollandiyanın Valkensvad şəhərində keçirilmiş Avropa Yeniyetmələrinin Olimpiya Günlərində iştirak etmişlər.

Müzakirə. İndiki dövrdə Azərbaycan Milli Olimpiya Komitəsi hazırda qitə və beynəlxalq miqyasda tanınan, nüfuzlu təşkilatlardan biridir. 1992-ci ildə yaradılmış Olimpiya Komitəsinin Olimpiya ailəsində belə tanınması görülmüş işlərin geniş əhatə dairəsinə, çoxtərəfliyinə, keyfiyyətinə, həyata keçirdiyi hər bir mütəbər tədbirin yüksək səviyyəsinə, Olimpiya Hərəkəti və idmanda ölkənin qazandığı yüksək nailiyyətlərə, ən başlıcası isə ardıcıl və məqsəduyğun fəaliyyətinə görə olmuşdur.

Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin Milli Olimpiya Komitəsinin yaradılmasının onillik yubileyinin dövlət səviyyəsində qeyd olunması haqqında 12.12.2001 tarixli Sərəncamında deyilirdi: “Milli Olimpiya Komitəsi Azərbaycanda Olimpiya Hərəkətinin daha da genişlənməsi, onun maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, idmançılarımızın hazırlıq səviyyəsinin yüksəldilməsi üçün onların beynəlxalq yarışlarda iştirakının təmin olunması yolunda səmərəli fəaliyyət göstərir. Xüsusilə qeyd edilməlidir ki, Milli Olimpiya Komitəsi bu mühüm vəzifələrin həyata keçirilməsi üçün ölkənin müxtəlif dövlət və ictimai qurumları ilə, habelə dünyanın ayrı-ayrı olimpiya və idman təşkilatları ilə sıx əməkdaşlıq əlaqələri yarada bilmişdir”. Bu sözlərin deyildiyi vaxtdan, demək olar ki, 15 illik bir vaxt keçmişdir. Bu müddət Milli Olimpiya Komitəsinin fəaliyyətinin keyfiyyətə yeni bir dövrə keçməsi ilə səciyyələnilir.

İdman böyük qayğı və diqqət tələb edir. Hər hansı ölkədə onun kifayət qədər ardıcıl və məqsədyönlü inkişafı idman ənənəsi, idmanla məşğul olmağa şərait və imkan, idmançılara münasibət, idman mütəxəssislərinin yetişdirilməsi, yarışların təşkili və keçirilməsi, idmançıların beynəlxalq yarışlarda iştirakının təmini, idmanın təbliği, kütləviləşdirilməsi kimi amillərdən çox asılıdır. Belə amillər cərgəsində dövlətin idmana münasibəti özünəməxsus yer tutur. Çünki bu münasibət özü-özlüyündə qeyd olunan məsələlərin müəyyən qisminin həllinə bilavasitə təsir göstərir. Eyni zamanda, ölkədə idman ənənəsinin olması da vacib şərtlərdəndir.

Bu istiqamətdə XX əsrin əvvəllərindən Bakıda və Azərbaycanın bütün bölgələrində, bütün şəhərlərində müasir tələblərə cavab verən nəhəng Olimpiya kompleksləri inşa edilmişdir, böyük idman meydançaları, stadionlar, tenis meydançaları və başqa idman qurğuları.

Bunların hamısı müasir tələblərə cavab verərək qədim tarixi ənənələrə əsaslanır.

Hələ daş dövründə belə adlandırılan kromleklər, yəni daş sütunlarla əhatə olunmuş meydançalar tikilirdi. Kromleklər əsasən fiziki yarışlar, müğənni və şairlərin çıxışları üçün arena kimi xidmət edirdi, yəni müasir teatr və stadionların bir nümunəsi idi.

Hind, fars və qədim azərbaycan hökmdarlarının saraylarında atıcılıq idman hərəkətləri və atıcılıq yarışlarının keçirilməsi üçün monumental tövlələr tikilirdi ki, bu da Asiyanın ən qədim idman

oyunları olan at-idman oyunlarının məşhurluğuna şahidlik edir, hansı ki, artıq bizim eradan dörd min il əvvəl orada məşhur idi.

Qədim zamanlarda oyunlar və idman yarışları üçün xidmət göstərmiş əşyalar dini əhəmiyyətə malik idilər və bizdə qədim zamanlarda təbiətin gücünü anlamaq üçün təsəvvür yaradır. Məsələn, hindlilərdə disk günəşi simvollaşdırmış və Vişnu Allahının atributu idi; asteklərdə top oyunu gecəylə gündüzün, qaranlıqla işığın mübarizəsinin alleqoriyası idi, həm də oyun meydançası səmanı, top isə kainatı simvollaşdırırdı.

Güc və sürətə görə yarışlar artıq ibtidai xalqlar arasında və bütün antik dünyada məlum idi. Qazıntılar zamanı asteklərin və mayalıların şəhərlərinə yaxın ərazilərdə bizim eramızın başlanğıcında top oyunu üçün tikilmiş ən qədim meydançalar aşkar edilmişdir.

Hələ bizim eradan əvvəl III yüzillikdə Amerika hindlilərinə məlum olan rezin top, o zamanlar Şimali Amerika Birləşdirilmiş Ştatlarında yayılmış elastik toplarla ilk oyunların nəticəsi idi.

Qədim Meksika oyun arenalarının divarlarında: səhnənin oxunda divara perpendikulyar bərkidilmiş daş halqalar tapılmışdır, hansılardan ki, oyun zamanı top atılırdı; bu halqalar həqiqətən də amerika basketbolundakı səbətlərin ilk nümunəsi hesab edilə bilər.

Avropada idman tikililərinin memarlıq mənbələri Yunanıstan və Romanın antik dövrlərinə aiddir, idman oyunlarının prinsiplərinin inkişafı isə Avropa xalqlarının minillik tarixi boyunca onların sosial inkişafı ilə paralel gedirdi.

Yunanıstan və Roma dövlətlərinin tarixi taleyi qədim Yunan və qədim Roma şəhərlərində idman tikililərinin inşasına əhəmiyyətli təsir göstərmişdir. Ellin dövründə fiziki məşğələ və idman yarışları insanın əqli qabiliyyətləriylə bərabər onun fiziki qabiliyyətlərinin də inkişafına xidmət edirdi. Əvvəlcə idman tikililəri şəhəratrafi ərazilərdə, əkinçiliklə məşğul olan xalqların bütün ibtidai bayramları, kənd təsərrüfatı işlərinin dövrləri ilə: şərabçılıq, məhsul bayramı, fəsillərin dəyişməsi kimi ibtidai xalq bayramları üçün təyin edilmiş kənar yerlərdə inşa edilirdi. Sonralar, dini təsəvvürlərin möhkəmləndiyi dövrlərdə həmin yerlərdə ayrı-ayrı tanrılara və hətta Allah qruplarına həsr edilmiş məbədlər yüksəldilirdi. Buna misal olaraq, bizim eradan üç yüz il əvvəl şəhər kənarı ərazilərdə tikilmiş olimpiya və delfi stadionlarını, gimnasium və məbədləri göstərmək olar. Ellin şəhərlərinin sonrakı ictimai və siyasi inkişafı Milet və ya Prienedə olduğu kimi şəhər daxilində idman obyektlərinin tikintisinə gətirib çıxardı.

Bu dövrlərdə Yunanıstanda Platon prinsipinə riayət edirdilər, belə ki, bu prinsipə görə, ümumi bədən tərbiyəsi tikililəri şəhər mərkəzində, idman yarışları üçün olan tikililər isə şəhər hüdudlarından kənarda və ya onun periferiyasında ucaldılmalı idi.

Belə sistemə Afinanı nümunə göstərmək olar, burada şəhər hüdudları daxilində dörd ictimai gimnasium (Dipilon darvazaları qarşısında Hermes gimnasiumu, Attalos Stoa'sı yanında Filadelfos gimnasiumu, Attalos Stoa'sından şərqdə Adrian gimnasiumu, Diogeniya gimnasiumu) və bir sıra şəxsi palestralar var idi. Platonun akademiyası, Likey, tamhüquqlu olmayan vətəndaşlar üçün Kinosarqedə Herakl gimnasiumu və İlios çayının sol sahilindəki Panafiney oyunları stadionu şəhər hüdudlarından kənarda yerləşirdi. Afinanın əksinə olaraq, Romada bütün idman tikililəri xarakterdən asılı olmayaraq şəhər hüdudları daxilində tikilirdi ki, Pompey və Roma nümunələri buna şahidlik edir. Bunun səbəbi, Romanın əksər idman obyektlərinin əyləncə xarakterinə malik olmasında idi ki, bura gediş-gəlişin rahatlığını təmin etmək üçün onlar yaşayış rayonlarının yaxınlığında inşa edilməli idi. Yuli Sezar, hərbi təlimlər üçün nəzərdə tutulmuş meydançaları maksimal dərəcədə əlçatan etməklə şəhərə yaxınlaşdırmağı arzu edərək, Mars sahəsini şimala, Tibr çayının digər sahilinə daşınmasını layihələndirir və çay yatağını elə dəyişdirməyə göstəriş verir ki, çay yeni Mars sahəsini şəhərdən ayırmır.

IV əsrin başlanğıcında qədim Romanın planı idman tikililərinin və onların ərazilərinin əhəmiyyətli inkişafından xəbər verir, hansılar ki, o zamanlar yalnız əyləncə məqsədləri üçün xidmət göstərirdi.

Konstantinin hökmranlığı dövründə şəhərdə 2 amfiteatr, 5 sirk, 11 term və 856 kiçik hamam mövcud idi.

Yunanıstanda idman üçün bütün tikililərin planlaşdırılması onların təyinatına tabe edilmişdi. Oyun və yarışlar üçün olan qədim meydançalar gözəl mənzərəsi ilə fərqlənən müqəddəs meşəlik

ərazilərdə yerləşirdi. Yunanıstanda idmanın ən qədim obyektı gimnasiumlar idi və iki hədəfə: fiziki məşqlərə və əqli inkişafa xidmət edirdi. Əvvəlcə yunan mədəniyyətinin arxaik dövründə (təxminən bizim eradan 1000 il əvvəl) gimnasiumlar ətrafında ağaclar əkilmiş açıq meydançalar təşkil edilmişdir ki, onların kölgəsində oyun və təlim iştirakçıları dincələ bilirdilər. Sonralar, təxminən b.e.ə. III əsrdən etibarən meydançaların yanında pis hava şəraitində qaçış yarışları üçün üstüörtülü kolonnadalar (ksistos) və palestralartikilməyə başladı. Bu, kolonnadalarla əhatə olunmuş düzbucaqlı meydançalar idi və bura bayırdan soyunub-geyinmə (apoditeriyalar), məşqlərə hazırlıq və məşqlərdən sonra yuyunma yerləri əlavə edilmişdi.

Yunanlar məşqlərdən əvvəl və sonra yuyunmağa böyük əhəmiyyət verdiklərindən bütün gimnasium və palestralar təbii çarhovuzların yanında tikilirdi. Bütün palestralar əl və ayaq üçün xüsusi vannalarla təchiz edilirdi, həm də çimmək məşqlərdən sonra yuyunmaq və tərəvətlənmək üçün tətbiq edilirdi. Palestralarda həmçinin axar sudan istifadə etməklə duşlar da qurulmuşdu. Bədənin möhkəmləndirilməsinə böyük əhəmiyyət verən spartalılar yalnız duşu deyil, həm də spartalıların yaşadığı ərazinin adını alan "lakoniki" adlı quru hamamını ixtira etdilər. Bu hamamlar soyuq su ilə çimməklə fin saunasına oxşayırdı. Qədim yunanlar günəş vannalarını da yüksək qiymətləndirirdilər; gündən qaralmış bədən səviyyəsiz insanlardan fərqli olaraq, palestralarda məşq edənlərin fərqləndirici əlaməti idi. Olimpiya palestrasında, yuyunma otaqlarından başqa, məşqlərdən sonra dincəlmək üçün vanna və qızdırıcılarla təchiz olunmuş hamamlar və üzmə hovuzları da mövcud idi (b.e.ə.V əsr). Ellinlər tərəfindən gənclərin hərtərəfli fiziki və əqli inkişafı prinsipi qəbul edildiyinə görə, vətəndaşların tərbiyə amili kimi, sonralar bütün gimnasiumların sinonimi olmuş palestralarda mühazirə və söhbətlər üçün məkanlar da tikilirdi. Ən geniş belə məkan toplantıların keçirildiyi və oğlanların təhsil aldığı efəbilər (yeniyetmə gənclər cəmiyyəti) idi. Gimnasiumlar və daha sonralar palestralar, məlum olduğu kimi, gənclər üçün təlim-tərbiyə müəssisələri olmuşdur və buna görə bina və qurğuların bədii tərtibatına, eləcə də təchizat detallarına böyük diqqət yetirilirdi. Xüsusən gimnasiumların (efebiy - yeniyetmə gənclər cəmiyyəti daxil olmaqla) əsas məkanlarının şimal tərəfdə yerləşdirilməsi, həm də bu yerlərdən müasir idman pavilyonunun vestibülünə uyğun içəri həyətə çıxan oyuqların buraya cənub tərəfdən havanın və günəşin daxil olmasını təmin etməsi Qədim Yunanıstanda memarlıq - planlaşdırma sənətinə nə qədər yüksək dəyər verildiyinə şahidlik edir.

Nəticə. Baxmayaraq ki, gimnasiumların qədim dövrün məşhur memarı Vitruvi tərəfindən təqdim edilən sxem və təsviri, tapılmış bu cür tikililərin qalıqları ilə üst-üstə düşmür, onlar yenə də gimnasiumların planlaşdırılması haqqında kifayət qədər dəqiq təsəvvür yaradırlar. Bundan başqa, Pompeydə çox gözəl qorunub saxlanan klassik dövr yunan palestralarının nümunəsi əsasında tikilən qladiator kazarmaları sonuncular haqqında təsəvvür yaratmağa imkan verir. Qədim gimnasiumlar bizim dövrümüzdə qədər öz ilkin vəziyyətində saxlanılmayıb. Yunanıstanın klassik və Roma dövrlərində onların hamısı əhəmiyyətli dəyişikliklərə məruz qalmışdır.

Olimpiyadakı b.e.ə. V əsr gimnasiumuna daha çox qalereya, kolonada və palestrayla b.e.ə. III əsrdə tikilən gimnasium xarakterik olmuşdur. İkinəfli şərq qalereyasının uzunluğu (210,5m) stadiondakı qaçış yolunun uzunluğuna uyğundur; cənub qalereyası daha qısadır və kvadrat peristillə, qalereya və sütunlarla palestraya birləşir. Peristilin şimal tərəfində, iki portikin arasında geyinib-soyunmaq üçün dar məkan var idi. Əks tərəfdə gənclər üçün gimnastik zallar var idi. Şimal - qərb küncündə – çimmək üçün yer inşa edilmişdi.

Yaxşı saxlanmış gimnasiumlardan Prienedəki aşağı gimnasiyu xatırlamaq olar. Gimnasium Roma dövründə tikilmişdi, stadion və qaçış yarışları üçün örtülü qalereyayla vahid bir tamlıq təşkil edir. Gimnasium qədim palestraların nümunəsi əsasında, yəni Dorida sütunları olan qalereyayla əhatə olunmuş düzbucaqlı peristil şəklində inşa edilmişdir. Qalereyanın şimal tərəfində bir neçə örtülü məkan yerləşirdi ki, bunlardan ən böyüyü – efəbi İoniya sütunlarıyla peristildən ayrılmışdı. Miletada ellinistik dövrdə (b.e.ə.II əsr) tikilmiş gimnasium Prienedəki gimnasiyu xatırladır, fərq yalnız ondadır ki, onlardan sonuncusu simmetrikdir. Peristilin sütunları – Dorida və yalnız eksedraların üstündə damı saxlayan daha yüksək şimal hissəsi İoniya üslubundadır.

İstinadlar

1. Александров, П. А., Гераскин, Н. С., и др. (1962). Основы архитектурного проектирования общественных зданий. Московский арх. институт, каф. «Архитектурный проект общественных зданий». Гос. изд. литер. по строит., архит. и строит. материалам.
2. Михайлов, Б. П., и др. (1958). Всеобщая история архитектуры. Институт теории и истории архитектуры и строительной техники. Гос. издат. литер. по строит. материалам.
3. Госстройиздат СССР. (1959). Правила и нормы планировки и застройки городов (СН 41-58).
4. Госстройиздат СССР. (1958). Нормы проектирования спортивных сооружений (стадионы и спортивные залы) (СН 16-58).
5. Академия архитектуры СССР. (1949). Справочник архитектора, том VII, Второй полутом. Раздел «Спортивные сооружения».
6. Поликарпов, В. П. (1948). Проектирование спортивных сооружений (справочное пособие). Академия архитектуры СССР.
7. Гричина, М. Г. (1957). Стадионы. Госстройиздат УССР.
8. Зверинцев, С. П., & Нестеров, С. А. (1935). Физкультурные сооружения. Издание НКПТ СССР.
9. Институт градостроительства и архитектуры. (1959). Спортивные сооружения. Издание «Аркадия».
10. Ортнер, Р. (1958). Спортивные сооружения. Госстройиздат СССР.
11. İsbatoğlu, İ. A. (2014). B y k Bakın Regional İnkıřaf Planı ( mumi plan): İzahat yazısı. Bakı D vl t Layih  İnkıřaf Planı.
12. Нагиев, Н. Г. (2011). Современное градостроительство Азербайджанской Республики. T hsil iř isi m tb əsi MMC.
13. Нагиев, Н. Г., & Гусейнов, Ф. М. (2013). История архитектуры Азербайджана. V том: Современная история архитектуры Азербайджанской Республики. Ş rq-Q rb N sriyyat evi.
14. Фатуллаев, Ш. С. (1986). Градостроительство и архитектура Азербайджана XIX – начала XX века. Академия наук Азерб. ССР, Институт архитектуры и искусства. Стройиздат, Ленинградское отделение.

References

1. Aleksandrov, P. A., Geraskin, N. S., et al. (1962). Fundamentals of architectural design of public buildings. Moscow Architectural Institute, Department of Public Building Design. State Publishing House for Construction, Architecture, and Building Materials.
2. Mikhailov, B. P., et al. (1958). World history of architecture. Institute of Theory and History of Architecture and Construction Technology. State Publishing House for Construction Materials.
3. Gosstroyizdat USSR. (1959). Rules and norms for planning and development of cities (SN 41-58).
4. Gosstroyizdat USSR. (1958). Design standards for sports facilities (stadiums and sports halls) (SN 16-58).
5. Academy of Architecture of the USSR. (1949). Architect's Handbook, Volume VII, Second Half-Volume. Section "Sports Facilities".
6. Polikarpov, V. P. (1948). Design of sports facilities (reference manual). Academy of Architecture of the USSR.
7. Grichina, M. G. (1957). Stadiums. Gosstroyizdat of the Ukrainian SSR.
8. Zverintsev, S. P., & Nesterov, S. A. (1935). Physical culture facilities. Published by the People's Commissariat for Heavy Industry of the USSR.
9. Institute of Urban Planning and Architecture. (1959). Sports facilities. Arkadia Publishing House, Warsaw.
10. Ortner, R. (1958). Sports facilities. Gosstroyizdat USSR.
11. İsbatoğlu, I. A. (2014). Regional development plan of Greater Baku (General Plan): Explanatory report. Baku State Design Institute.

12. Nagiyev, N. G. (2011). Modern urban planning of the Republic of Azerbaijan. Təhsil İşçisi Printing House.
13. Nagiyev, N. G., & Huseynov, F. M. (2013). History of architecture of Azerbaijan. Volume V: Contemporary architectural history of the Republic of Azerbaijan. Printed at Sharq-Qarb Publishing House.
14. Fatullayev, Sh. S. (1986). Urban planning and architecture of Azerbaijan in the 19th and early 20th centuries. Academy of Sciences of the Azerbaijan SSR, Institute of Architecture and Art. Stroyizdat, Leningrad Branch

Məqaləyə istinad: Nağıyev, N. H., Əliyeva, N. E., & Kərimov, H. V. (2025). Qədim dövrdə idman tikililərinin memarlığı və yaranma tarixi. Elmi Əsərlər/Scientific Works, 1, 58-64

For citation: Naghiyev, N. H., Aliyeva, N. E., & Karimov, H. V. (2025). The architecture and emergence history of sport buildings at ancient times. Elmi Əsərlər/Scientific Works, 1, 58-64

Redaksiyaya daxil olma/Received 20.09.2024

Çapa qəbul olunma/Accepted for publication 20.12.2024

.

.